

The Role of the Human Rights Committee in the Extra-Covenantal Development of International Law

Mohammad Hossein Nabipour Kandavani¹, Samaneh Rahmatifar^{2*}, Shahram Zarneshan³

1. Department of Public International Law, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.

2. Department of Law, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.

3. Department of Law, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 111-129

Article history:

Received: 23 Nov 2025

Edition: 20 Dec 2025

Accepted: 16 Feb 2026

Published online: 28 Mar 2026

Keywords:

Human Rights Committee, Development of Extra-Treaty Obligations, Covenant on Civil and Political Rights, Inferential Considerations

Corresponding Author:

Samaneh Rahmatifar

Address:

Iran, Hamedan, Islamic Azad University, Hamedan Branch, Department Law.

Orchid Code:

0000-0002-4586-4748

Email:

Srahmatifar@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: In international law, the creation of legal rules is primarily within the competence of states, while treaty bodies generally perform supervisory functions. The Human Rights Committee, as the body responsible for monitoring the implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights, appears to possess limited authority. Nevertheless, the capacities inherent in the Covenant and the international legal system enable this body to play a role beyond mere supervision. The objective of this study is to examine the role of the Human Rights Committee in the extra-covenantal development of international law.

Materials and Methods: This research is theoretical in nature and adopts a descriptive–analytical approach. Data were collected through library-based research, drawing on relevant documents, books, and scholarly articles.

Ethical Considerations: Throughout all stages of this research, principles of academic integrity, honesty, and fidelity to original sources have been fully observed.

Findings: The findings indicate that the Human Rights Committee, through its interpretative practices and supervisory activities, has interpreted the scope of states parties' obligations beyond the explicit provisions of the Covenant and has contributed to the enhancement of human rights standards.

Conclusion: The study concludes that, despite its limited formal mandate, the Human Rights Committee plays both a direct and indirect role in the extra-covenantal development of international law by contributing to the formation of soft law and by guiding the future conduct of states.

Cite this article as:

Nabipour Kandavani M.H; Rahmatifar S; Zarneshan S. The Role of the Human Rights Committee in the Extra-Covenantal Development of International Law. 2026.

دوره سوم، شماره اول، بهار ۱۴۰۵

نقش کمیته حقوق بشر در توسعه فرامیناقتی حقوق بین‌الملل

محمد حسین نبی‌پور کندوانی^۱، سمانه رحمتی‌فر^{۲*}، شهرام زرنشان^۳

۱. گروه حقوق بین‌الملل عمومی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

۲. گروه حقوق، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

۳. گروه حقوق، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: در حقوق بین‌الملل، ایجاد قواعد حقوقی عمدتاً در صلاحیت دولت‌هاست و نهادهای معاهده‌ای عموماً نقش نظارتی دارند. کمیته حقوق بشر به‌عنوان نهاد ناظر بر اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ظاهراً از صلاحیتی محدود برخوردار است. با این حال، ظرفیت‌های موجود در میثاق و نظام حقوق بین‌الملل امکان ایفای نقشی فراتر از نظارت صرف را برای این نهاد فراهم می‌سازد. هدف این پژوهش بررسی نقش کمیته حقوق بشر در توسعه فرامیناقتی حقوق بین‌الملل است.

مواد و روش‌ها: این تحقیق از نوع نظری بوده روش تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی می‌باشد و روش جمع‌آوری اطلاعات بصورت کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد کمیته حقوق بشر از طریق رویه‌های تفسیری و اقدامات نظارتی خود، دامنه تعهدات دولت‌های عضو را فراتر از مفاد صریح میثاق تفسیر کرده و به ارتقای استانداردهای حقوق بشری پرداخته است.

نتیجه: نتایج پژوهش حاکی از آن است که کمیته حقوق بشر با مشارکت در شکل‌گیری حقوق نرم و جهت‌دهی به رفتار آتی دولت‌ها، علیرغم محدودیت‌های صلاحیتی، نقشی مستقیم و غیرمستقیم در توسعه فرامیناقتی حقوق بین‌الملل ایفا می‌کند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۰۷-۱۲۹

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژگان کلیدی:

کمیته حقوق بشر، توسعه فرامیناقتی تعهدات، میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ملاحظات استنتاجی.

نویسنده مسئول:

سمانه رحمتی‌فر

آدرس پستی:

ایران، همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، گروه حقوق.

کد ارکید:

۰۰۰۰-۰۰۰۲-۴۵۸۶-4748

پست الکترونیک:

Srahmatifar@gmail.com

۱. مقدمه

در وهله نخست در توسعه تعهدات دولت‌ها و در وهله دوم در توسعه حقوق بین‌الملل نقش‌آفرین باشند. کمیته حقوق بشر، به‌عنوان نهاد ناظر بر اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، در زمره این نهادها قرار دارد.

مطالعات پیشین در این حوزه عموماً بر تحلیل عمومی سازوکارهای گزارش‌دهی دولتها یا آراء دیدگاه‌های کلی کمیته متمرکز بوده‌اند. با این وجود، پژوهشی که به‌طور نظام‌مند و خاص، به تحلیل روش‌ها و مکانیسم‌هایی بپردازد که کمیته حقوق بشر از طریق آنها موفق به بسط تعهداتی فراتر از متن صریح میثاق شده و نقش آن را در «توسعه فرامیثاقی» حقوق بین‌الملل تبیین کند، کمتر مشاهده می‌شود. این مقاله درصدد پر کردن این خلاء پژوهشی است.

سؤال محوری این مقاله آن است که کمیته حقوق بشر از چه راهکارها و ابزارهای تفسیری و رویه‌ای برای توسعه تعهدات فرامیثاقی دولت‌های عضو میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی استفاده نموده است؟

فرضیه این تحقیق بر این مبناست که کمیته حقوق بشر، علیرغم داشتن صلاحیت صرفاً نظارتی، با بهره‌گیری از سازوکارهای تفسیری پویا (مانند ارائه تفسیرهای عام در نظرات تفسیری، بسط مفاهیم در آراء مربوط به شکایات فردی، و تعامل سازنده در بررسی گزارش‌های دوره‌ای دولتها) و تدوین رویه‌های مستمر، به‌تدریج و به‌صورت غیرمستقیم، تعهداتی فراتر از متن میثاق را برای دولت‌ها ایجاد

متأثر از غلبه نقش رضایت در پذیرش تعهدات در حقوق بین‌الملل، جز در موارد استثناء، این خود متعهدان هستند که حدود و ثغور تعهدات را مشخص نموده و تمهیداتی برای تقویت تضمین‌های اجرای آن می‌اندیشند. کنوانسیون‌های بین‌المللی حاوی نهاد ناظر را می‌توان به‌عنوان یکی از مشهودترین بازتاب‌های این امر تلقی نمود. اگرچه اعضای یک معاهده و به‌ویژه دولت‌های عضو، نقش اصلی را علاوه بر تعیین محتوای تعهدات معاهده‌ای، در چگونگی تفسیر و اجرای آن برعهده دارند و کارکرد تعیین‌شده برای نهاد ناظر، صرفاً نظارت بر عملکرد آنان از حیث پیروی از این تعهدات است، اما این نهادها همواره به دنبال یافتن روزنه‌هایی برای ایفای نقشی فراتر از ناظر صرف بوده‌اند. برخلاف دولت‌ها که دارای صلاحیت‌ها و کارکردهای متنوعی هستند، نهادهای ناظر تنها بر اجرای حداکثری مقررات تحت صلاحیت موضوعی خود متمرکزند. همین امر موجب می‌شود تا آنان به‌تدریج گام‌هایی در راستای توسعه صلاحیت‌های خویش و تقویت تضمین‌های اجرای آن مقررات بردارند. هرچند محوریت این تلاش‌ها باید بر مندرجات معاهده پایه باشد، اما در عمل، این نهادها با ظرافت، راهکارهایی یافته و در رویه خود مستقر ساخته‌اند که در نهایت به توسعه مطالبات آنان از دولت‌های عضو می‌انجامد؛ مطالباتی که اگرچه مبنایی در معاهده پایه دارند، گاه به فراتر از آن تسری می‌یابند. این نهادها اگرچه صلاحیت خلق حقوق بین‌الملل را ندارند، اما می‌توانند از طریق تأثیرگذاری بر دولت‌های عضو، به‌شکل غیرمستقیم،

نموده و بدین ترتیب در توسعه فرامیثاقی حقوق بشر بین‌الملل مشارکت مؤثری داشته است.

هدف این مقاله، شناسایی و تحلیل نظام‌مند راهبردها و ابزارهای مورد استفاده کمیته حقوق بشر در توسعه تعهدات فرامیثاقی است. در این راستا، مقاله به بررسی رویه‌های کمیته در سه حوزه اصلی می‌پردازد: نظرات تفسیری، تصمیم‌های مربوط به ارتباطات فردی، و ملاحظات نهایی بر گزارش‌های دوره‌ای دولت‌ها.

نوآوری این مقاله در رویکرد تحلیلی یکپارچه و نظام‌مند به موضوع است. این تحقیق صرفاً به توصیف اقدامات کمیته بسنده نکرده، بلکه با تحلیل تطبیقی رویه‌ها در طول زمان، به تبیین الگوی مفهومی و چارچوب نظری برای فرآیند «توسعه فرامیثاقی» می‌پردازد. همچنین، تأثیر این نقش‌آفرینی بر تقویت نظام تضمین‌های اجرایی حقوق بشر و پیامدهای آن برای حاکمیت دولت‌ها و نظریه منابع حقوق بین‌الملل مورد بحث قرار می‌گیرد. بر این اساس، این مقاله در صدد است تا با واکاوی اسناد، نظرات تفسیری و آراء کمیته حقوق بشر، رویکرد و راهکارهای اتخاذ شده توسط این نهاد برای توسعه تعهدات فرامیثاقی دولت‌های عضو را بررسی نموده و دامنه این نقش‌آفرینی را در توسعه حقوق بین‌الملل تحلیل کند.

۲. مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی تحلیل است. از روش کتابخانه‌ای به منظور جمع‌آوری داده‌ها و مطالب در این تحقیق استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در مراحل مختلف نگارش این مقاله، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد کمیته حقوق بشر از طریق رویه‌های تفسیری و اقدامات نظارتی خود، دامنه تعهدات دولت‌های عضو را فراتر از مفاد صریح میثاق تفسیر کرده و به ارتقای استانداردهای حقوق بشری پرداخته است.

۵. بحث

در این قسمت ابتدا به تبیین روش‌های توسعه حقوق معاهده‌ای توسط نهادهای ناظر پرداخته خواهد شد.

۵-۱. شیوه‌های توسعه حقوق معاهده‌ای توسط نهاد ناظر

در بررسی نقش کمیته حقوق بشر در توسعه حقوق بین‌الملل معاهده اولین مساله‌ای که باید بررسی شود شناخت شیوه‌هایی است که می‌تواند برای این امر مورد استفاده قرار گیرد. بررسی شیوه‌های توسعه حقوق معاهده‌ای از دو منظر قابل تفکیک است. نخست از منظر ماهیت اقدام توسعه‌ای و دوم از منظر موضوع توسعه.

۵-۱-۱. ماهیت اقدام توسعه‌ای

کمیته حقوق بشر همچون دیگر نهادهای ناظر تنها وظیفه نظارت بر عملکرد دولت‌ها از حیث پیروی یا عدم پیروی از تعهداتشان را دارد، بنابراین این نهاد فاقد صلاحیت برای خلق حقوق بین‌الملل در کل و

توسعه تعهدات دولت‌ها به‌طور خاص می‌باشد. لذا اولین سوالی که باید به آن پاسخ داده شود این است که اقدامات توسعه بخشی که از سوی کمیته انجام می‌شود چیست و از منظر حقوق بین‌الملل دارای چه ماهیتی می‌باشد. از این منظر اقدامات کمیته حقوق بشر را باید از دو زاویه مختلف مورد توجه قرار داد. نخست خود اقدامات کمیته و دیگری اثر اقدامات کمیته.

۵-۱-۱-۱. ماهیت خود اقدامات توسعه‌ای کمیته حقوق بشر از منظر حقوق بین‌الملل

در بررسی نقشی که کمیته حقوق بشر در توسعه حقوق بین‌الملل ایفا می‌کند اولین مسأله‌ای که باید مورد توجه قرار گیرد این است که آیا باید برای خود این اقدامات فارغ از اینکه چه اقدام یا اقداماتی است می‌توان جایگاهی در حقوق بین‌الملل در نظر گرفت و در صورت مثبت بودن پاسخ این اقدامات در حقوق بین‌الملل دارای چه ماهیتی هستند؟

در یک تقسیم‌بندی کلی قواعد حقوقی به دو دسته حقوق سخت یا الزام‌آور و حقوق نرم یا غیرالزام‌آور تقسیم می‌شوند (کورکیا-آهو، ۲۰۲۳، ۱۷). نظر به اینکه کمیته حقوق بشر فاقد صلاحیت معاهده-سازی یا صدور مطالبات الزام‌آور همچون قطعنامه‌های شورای امنیت بر اساس فصل هفتم یا آرای الزام‌آور همچون دیوان‌های بین‌المللی می‌باشد، بنابراین اقدامات این نهاد به خودی خود در زمره حقوق سخت قرار نمی‌گیرند. اما این بدان معنا نیست که اقدامات این نهاد فاقد هیچ‌گونه جایگاهی در نظام حقوق بین‌الملل است، اسناد صادره از سوی کمیته با بیان محتوای مقررات مندرج در میثاق و

همینطور اقدامات ضروری برای اجرای آن در مجموع بخشی از حقوق نرم مرتبط با تعهدات مدنی و سیاسی را تشکیل می‌دهند که به تبیین و تدقیق حقوق سخت در این حوزه از حقوق بین‌الملل می‌پردازند. ماحصل این دیدگاه‌ها در کنار دیگر اسناد غیر الزام‌آور بین‌المللی صادره از سوی دیگر نهادهای صالح در شکل‌گیری حقوق نرم در این حوزه دخیل است (هو، ۲۰۲۲، ۱۴۰). بنابراین ماهیت آنچه از این نهاد صادر می‌شود را می‌توان بخشی از حقوق بشر نرم بین‌المللی دانست. اما نقش آفرینی کمیته تنها محدود به ایفای سهم در حقوق نرم نمی‌باشد. برخلاف بسیاری از نهادهای بین‌المللی همچون مجمع عمومی ملل متحد، اسناد این نهاد در بردارنده مطالباتی است که با حقوق سخت معاهده-ای پیوند داشته و در بردارنده مطالباتی هستند که باید از سوی دولت‌ها پاسخ داده شود. بنابراین نقش آفرینی کمیته علاوه بر ماهیت خود این اسناد در حقوق بین‌الملل باید از زاویه‌ای دیگر یعنی آثاری که این اسناد در حقوق بین‌الملل برجای می‌گذارند و ماهیت آنها نیز نگریسته شود.

۵-۱-۱-۲. ماهیت آثار اقدامات توسعه‌ای کمیته حقوق بشر از منظر حقوق بین‌الملل

همانطور که گفته شد، کمیته حقوق بشر یک نهاد ناظر است و بنابراین اقدامات آن در جنس مطالبه است. بنابراین نباید اقدامات این نهاد و اسناد صادره توسط آن را تنها از منظر اثر مستقیمی که در حقوق بین‌الملل می‌گذارند نگریست، بلکه باید بازتاب‌های آن در دولت‌های عضو و آثار این بازتاب‌ها را نیز در حقوق بین‌الملل مدنظر قرارداد. کمیته حقوق بشر چه در قالب تفاسیر عامی که از حقوق و

سازی برای شکل‌گیری حقوق سخت مکمل مفاد معاهده پایه می‌باشد که می‌تواند در قالب حقوق عرفی مکمل یا اصلاح ضمنی معاهده متبلور شود.

۵-۱-۲. موضوع توسعه

دومین جنبه‌ای که در رابطه با اقدامات توسعه‌ای کمیته حقوق بشر باید مورد توجه قرار گیرد، موضوع توسعه است. به طور کلی اقدامات توسعه‌ای کمیته بر سه محور متمرکز است. نخست توسعه مضمون مقررره مورد. به این معنی که کمیته تلاش دارد تا در مطالبات و تفاسیری که از مقررات مندرج در میثاق ارایه می‌دهد، تفسیر موسعی از آن را به منصفه ظهور گذارد. این اقدام از طریق تفسیر مضیق از استثناءها و محدودیت‌ها و یا تفسیر موسع از مفاهیم حقوق بشری انجام می‌شود. مضمون اقدام توسعه‌ای کمیته اما تنها محدود به خود مواد میثاق نمی‌شود. (دنیل، ۲۰۲۲، ۶۹) کمیته در مواردی مطالباتی را نسبت به دیگر مقررات بین‌المللی حقوق بشری یا حتی قواعد حقوقی موضوع دیگر رژیم‌های حقوقی بین‌المللی مطرح می‌سازد و توصیه‌هایی به دولت‌ها می‌کند که فراتر میثاق می‌باشند. این دست از موضوعات در واقع به فراتر از موضوعات مندرج در میثاق تسری پیدا می‌کنند و تنها محدود به تفسیر موسع از فحوای میثاق نمی‌شود. لذا دولت‌ها با پیروی از این توصیه‌ها عملاً اقداماتی را انجام می‌دهند که آشکارا خارج از مندرجات و موضوعات میثاق می‌باشد.

آزادی‌های مندرج در میثاق منتشر می‌کند و چه در ملاحظات استنتاجی که نسبت به عملکرد دولت‌ها صادر نموده و عملکرد آنها را مورد نقد قرار می‌دهد، از دولت‌ها مطالباتی را به عمل می‌آورد. (آنگی، ۲۰۲۵، ۴۸۹) بنابراین دولت‌های عضو میثاق موظف هستند تا به این مطالبات پاسخ داده و عملکرد خود را همسو با این مطالبات اصلاح نمایند.

از این منظر مطالبات کمیته به دو بخش تقسیم می‌شود. نخست مطالباتی که در چارچوب تعهدات میثاق می‌باشد. در این دسته عملکرد دولت‌ها صرفاً اجرای تعهداتی است که سابق بر این مورد پذیرش قرار داده اند. اما در مواردی که مطالباتی فراتر از متن میثاق به عمل می‌آید، ماهیت اقدامات دولت‌ها را باید در واقع رویه موخر دانست. دولت‌ها با پیروی از مطالبات کمیته حقوق بشر در واقع گفتمان جدیدی را از تعهدات مندرج در یک معاهده بین‌المللی به منصفه ظهور می‌گذارند. (دوهان، ۲۰۲۵، ۱۱۲) این امر می‌تواند تحت دو ماهیت در حقوق بین‌الملل شناخته شود. نخست اصلاح ضمنی معاهده به واسطه رفتار تعدیل‌کننده بعدی و دیگری ایجاد حقوق عرفی توسعه دهنده تعهدات معاهده‌ای. فارغ از اینکه کدامیک از این موارد مدنظر قرار گیرد و یا اینکه بتوان گفت اصلاح ضمنی ناشی از رویه‌ی مؤخر دولت‌های عضو در واقع شکل‌گیری حقوق عرفی مکمل معاهده است یا خیر؛ می‌توان نتیجه گرفت، بازتاب اقدامات کمیته مطالبه عملکردی است که در صورت پیروی موجد حقوق سخت در حقوق بین‌الملل می‌باشد. به عبارت دیگر اثر اقدامات توسعه‌ای کمیته حقوق بشر همچون هر نهاد مبتنی بر معاهده دیگری زمینه-

۵-۲. ظرفیت‌های زمینه‌ساز اتخاذ اقدامات توسعه‌ای کمیته حقوق بشر

با توجه به اینکه بر خلاف دولت‌ها، صلاحیت‌های دیگر نهادهای بین‌المللی محدود است، بنابراین برای اتخاذ هر اقدامی فراتر از صلاحیت‌هایی که در حقوق بین‌الملل برای آنها تعریف شده است، لازم است تا مستمسکی حقوق وجود داشته باشد. این امر در رابطه با کمیته حقوق بشر نیز صادق است. بنابراین کمیته برای اتخاذ هر اقدام توسعه‌دهنده تعهدات دولت‌ها یا حقوق بین‌الملل به مبانی حقوقی ظرفیت‌سازی برای این نهاد نیازمند است. این ظرفیت‌ها باید در دو بستر یعنی میثاق حقوق مدنی و سیاسی و حقوق بین‌الملل جستجو شود.

۵-۲-۱. ظرفیت‌های میثاق برای توسل به اقدامات توسعه‌ای

با توجه به اینکه کمیته حقوق بشر موجودیت و صلاحیت خود را از میثاق حقوق مدنی و سیاسی بدست می‌آورد، بنابراین هر اقدام توسعه‌ای که از سوی این نهاد اتخاذ می‌شود باید ریشه در همین سند داشته باشد. بدیهی است در صورتی که میثاق فاقد ظرفیت‌هایی برای این امر باشد، کمیته حقوق بشر نمی‌تواند مبنایی حقوقی برای اقدامات توسعه‌ای پیدا نموده و بنابراین در تار و پود مندرجات میثاق محدود خواهد شد. به عبارت دیگر برای چنین نقش آفرینی‌ای، در وهله نخست باید زمینه‌های آن در میثاق وجود داشته باشد. در همین راستا می‌توان به اصل حداقلی بودن مندرج ماده ۵ میثاق اشاره داشت. (هینز، ۲۰۲۱، ۱۳۰) وفق بند دوم مقرر مذکور «هیچ گونه محدود یا تخطی‌ای از

حقوق بشر شناخته شده یا موجود در هر کشور عضو میثاق حاضر در رابطه با قانون، کنوانسیون‌ها، مقررات یا عرف‌هایی که میثاق حاضر آنها را به رسمیت نشناخته یا در گستره کمتری شناسایی کرده اعمال شود». مقرر مذکور در واقع بیان‌کننده اینست که مندرجات میثاق تعهداتی حداقلی هستند و بنابراین در صورت وجود گسترده‌ای فراتر در قواعد و مقررات دیگر، دولت‌ها ملتزم به آنها بوده و نباید رویکرد حداقلی میثاق را برای تقلیل تعهدات خود معیار قرار دهند. این مقرر به کمیته اجازه می‌دهد تا افقی فراتر از میثاق را پیش روی دولت‌های عضو ترسیم نموده و مطالبات خود را بر اساس حداقلی بودن میثاق بنا نهد.

۵-۲-۲. ظرفیت‌های زمینه‌ساز در حقوق بین‌الملل برای اقدامات توسعه‌ای

کمیته حقوق بشر همانند هر نهاد بین‌المللی دیگر در فضای بین‌المللی زیست نموده و عمل می‌کند. بنابراین تحت حاکمیت حقوق بین‌الملل می‌باشد. این بدان معنی است که علاوه بر میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ظرفیت‌های موجود در حقوق بین‌الملل نیز می‌تواند برای توسعه اقدامات این نهاد به خدمت گرفته شود. یکی از مهمترین این ظرفیت‌ها را می‌توان در ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات یافت. این مقرر که به اصول و ابزارهای تفسیر معاهدات اختصاص یافته است، علاوه بر هدف و موضوع و چارچوب و سیاق عبارات، ابزار دیگری را برای تفسیر معاهدات مورد تصریح قرار می‌دهد که می‌تواند زمینه‌ساز برای توسعه مطالبات کمیته حقوق بشر قرار گیرد. (الباتیمی، ۲۰۲۱، ۱۱۴) بند سوم ماده مذکور بیان می‌دارد: «همراه با سیاق، موارد زیر نیز

۵-۳-۱. رسیدگی به شکایات

رسیدگی به شکایات یکی از ابزارهای نقش‌آفرینی کمیته است که در پروتکل الحاقی اول به میثاق پیش‌بینی شده است. ماده اول این سند صلاحیت کمیته برای دریافت و بررسی اظهارات افرادی که مدعی هستند قربانی نقض هر یک از حقوق مندرج در میثاق توسط آن دولت هستند را پیش‌بینی کرده است. این ابزار هر چند بنظر مفید می‌آید، اما اثرگذاری آن با محدودیت‌هایی مواجه است. نخست اینکه عدم پیش‌بینی مکانیسم رسیدگی به شکایت در متن میثاق و امکان آن در سندی مستقل به کمیته صلاحیت رسیدگی به شکایات از تمام دولت‌های عضو میثاق را نداده و این صلاحیت تنها محدود به تصویب‌کنندگان پروتکل می‌باشد. دوم اینکه این سازوکار تنها برای بررسی نقض یا عدم نقض مقررات مندرج در میثاق پیش‌بینی شده است و بنابراین اثر بسیار محدودی بر جنبه‌های فرامیثاقی دارد. (یانگ، ۲۰۲۱، ۷۹) محدودیت موضوعی و همینطور بررسی اقدامات موردی دولت‌ها از دیگر محدودیت‌های این سازوکار می‌باشد. با وجود این، محدودیت مذکور به معنای بی‌فایده بودن این ابزار نمی‌باشد. تفسیر مضیق از شروط تحدید در حقوق غیرمطلق و تفسیر موسع از مفاهیم و دامنه حقوق حمایت شده، می‌تواند در گستره این ابزار به خدمت گرفته شود. این رویکرد را می‌توان در دیگر نهادهای حقوق بشری همچون دیوان اروپایی حقوق بشر مشاهده کرد.

به عنوان مثال دیوان اروپایی حقوق بشر با ارائه معیارهایی همچون لزوم پیروی از یک هدف مشروع در محرومیت از دسترسی به اطلاعات مورد

باید مورد توجه قرار گیرد: ج- هر قاعده حقوق بین‌الملل مرتبط حاکم در روابط میان طرفین». بنابراین کمیته می‌تواند در قاعده‌ای از حقوق بین‌الملل که از منظر این نهاد مرتبط با حقوق و آزادی‌های مندرج در میثاق هستند، را نیز در تفسیر آنچه دولت‌ها برای اجرای تعهدات خود لازم می‌داند، مورد توجه قرار دهد. عبارت «هر قاعده مرتبط» از چنان ظرفیتی برخوردار است که کمیته بتواند طیف گسترده‌ای از قواعد فرامیثاقی را ذیل آن قرار دهد.

جمع بین ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۶۹ و ماده ۵ میثاق ظرفیت برای توسعه فرامیثاقی تفاسیر و مطالبات کمیته را فراهم می‌سازد و این اقدامات می‌توانند در یکی از دو قالب حقوق نرم یا حقوق سخت سابق‌الذکر در وهله اول در توسعه تعهدات دولت‌های عضو میثاق و در وهله دوم و در سطح کلان‌تر در ارائه گفتمان جدیدی از حقوق بشر بین‌الملل معاهده‌ای موجود و توسعه آن نقش‌آفرینی نماید.

۵-۳. ابزارهای کمیته حقوق بشر برای توسعه

حقوق بین‌الملل

سومین مساله‌ای که باید در این قسمت مورد بررسی قرار گیرد، شناخت ابزارهایی است که کمیته برای ایفای این نقش به خدمت می‌گیرد و برای توسعه حقوق بین‌الملل نیز موثر هستند. به طور کلی کمیته سه ابزار برای انجام وظایف خود در اختیار دارد که عبارتند از: ۱- رسیدگی به شکایات، ۲- صدور تفاسیر عمومی و ۳- صدور ملاحظات استنتاجی نسبت به عملکرد دولت‌ها.

میثاق قلمداد می‌شود، اما فرصت مناسبی برای توسعه تعهدات فراهم نمی‌سازد.

با این حال، به نظر می‌رسد تحلیل فوق، اگرچه محدودیت‌های ذاتی سازوکار شکایات فردی را به درستی نشان می‌دهد، اما توان تحلیلی و اثرگذاری غیرمستقیم این سازوکار در فرآیند توسعه فرامیثاقی را دست‌کم می‌گیرد. از دیدگاه نگارنده، ارزش اصلی آرای کمیته در پرونده‌های فردی، نه در حل مورد خاص، که در ایجاد «سابقه تفسیری» است. هنگامی که کمیته در یک رأی، با تفسیر موسع از یک حق، مرزهای مفهومی یک حق میثاقی را گسترش می‌دهد، در واقع یک هنجار تفسیری جدید ایجاد می‌کند. این هنجارها، اگرچه در آغاز ناظر بر یک دولت عضو خاص است، اما از طریق انتشار در اسناد و گزارش‌های کمیته، به منبعی معتبر برای استدلال در سایر سازوکارهای نظارتی، نزد نهادهای جامعه مدنی و حتی در دادگاه‌های داخلی تبدیل می‌شوند. این فرآیند تدریجی و نامحسوس «ساخت سابقه» می‌تواند زمینه مفهومی و مشروعیتی را فراهم آورد که در نهایت، در ملاحظات نهایی کمیته یا حتی در مذاکرات تدوین معاهدات آینده، به عنوان یک «تعهد توسعه‌یافته» بازتاب یابد. بنابراین، سازوکار شکایات فردی را باید نه به عنوان ابزار مستقیم تحمیل تعهدات جدید، بلکه به عنوان کارگاهی برای تولید معنا و توسعه دانش حقوقی برای حقوق مندرج در میثاق دید که سنگ‌بنای لازم برای پیشرفت‌های فرامیثاقی در سایر عرصه‌های فعالیت کمیته را فراهم می‌سازد. غفلت از این نقش زیرساختی، تحلیلی ناقص از سازوکار پیچیده نظارت بر حقوق بشر ارائه می‌دهد.

جستجوی سازمان‌های غیردولتی (پرونده Sieć Obywatelska Watchdog Polska v. پولند، 2024، پاراگراف ۷۶)، یا اقدامات انجام شده پلیس و فقدان توجیه معقول و عینی (پرونده B.T. علیه روسیه، 2024، پاراگراف ۴۴)؛ فقدان دلایل مرتبط و کافی در اعمال محدودیت که منجر به صدمات آشکارا غیر متناسب می‌شود (پرونده Almeida Arroja علیه پرتغال، ۲۰۲۴، پاراگراف ۹۲؛ پرونده Pais Pires de Lima علیه پرتغال، ۲۰۱۹، پاراگراف ۶۵؛ پرونده Amorim Giestas and Jesus Costa Bordalo علیه پرتغال، ۲۰۱۴، پاراگراف ۶۲)، و همینطور فقدان دلیل قانع کننده برای محدودیت حقوق خواهان (پرونده Leka، ۲۰۲۴، پاراگراف ۹۳) در شماری از آرای خود نسبت به اقدامات محدودکننده دولت‌ها رویکرد مذکور رو اتخاذ کرده است.

همین مسأله در مورد کمیته حقوق بشر البته با در نظر گرفتن محدودیت‌های سابق‌الذکر نیز متصور است. البته باید نقش برجسته‌تر نهادهای منطقه‌ای همچون دیوان اروپایی حقوق بشر، دیوان امریکایی حقوق بشر و دیوان آفریقایی نسبت به کمیته و ضمانت اجرای مناسب‌تر این محاکم منطقه‌ای را نیز در نظر گرفت که عملاً بهره‌گیری از ابزار رسیدگی-های شبه قضایی از سوی کمیته حقوق بشر، فراوانی و کارآمدی کافی را برای توسعه تعهدات دولت‌ها به همراه نخواهد داشت. به عنوان مثال می‌توان به شکایت جی.ای علیه دولت آرژانتین (پرونده J.A. علیه آرژانتین، ۲۰۱۵) اشاره داشت که ۲۸ مارس ۲۰۲۴ کمیته به دلیل عدم تماس شاکی تصمیم به عدم رسیدگی به آن نمود. بنابراین هر چند این سازوکار یک اقدام نظارتی مناسب برای اجرای

۵-۳-۲. تفاسیر عمومی

یکی دیگر از ابزارهای در دسترس کمیته حقوق بشر تفاسیر عمومی است. کمیته از طریق صدور تفاسیر عمومی شیوه اجرای تعهدات (کمیته حقوق بشر، ۱۹۸۱، شماره ۳۱) یا گزارش‌دهی (کمیته حقوق بشر، ۱۹۸۱، شماره ۳۰) و همینطور محتوای حقوق مندرج در میثاق را بیان می‌دارد. با توجه به اینکه اکثریت این تفاسیر به موضوع حقوق و آزادی‌های مندرج در میثاق پرداخته‌اند و بنابراین از این جهت میثاق را در موقعیتی مشابه با رسیدگی به شکایات قرار می‌دهند که در واقع فرصت تفسیر محتوای حق‌ها است، بنابراین قابلیت‌ها و محدودیت‌های این ابزار نیز مشابه با مورد قبل است. البته این ابزار می‌تواند در کنار دیگر ابزارهای کمیته در توسعه دامنه تعهدات دولت‌ها و همینطور ارایه رویکردی موسع از حق‌ها و آزادی‌های بشری نقش‌آفرین باشد.

۵-۳-۳. صدور ملاحظات استنتاجی نسبت به عملکرد دولت‌ها

سومین ابزار کمیته حقوق بشر صدور ملاحظات استنتاجی است. این ابزار نسبت به دو ابزار سابق-الذکر از قابلیت بیشتری برخوردار است. زیرا در اینجا کمیته محدود به تحلیل و بررسی یک حق یا یک عملکرد خاص دولت که موضوع شکایت است نبوده، بلکه چشم‌اندازی کلی از عملکرد دولت را من حیث‌المجموع ارائه می‌دهد. بنابراین می‌تواند ترسیمی کلی از چگونگی اجرای میثاق را ارایه دهد و بنابراین رویکردی جامع‌تر را پیش روی دولت‌ها قرار دهد. (میکولی، ۲۰۲۵، ۱۲۴) در عین حال نظر به اینکه این مکانیسم در رابطه با تمام کشورهای

عضو میثاق مجری است، بنابراین کمیته حقوق بشر می‌تواند با تکرار رویکرد خود در مجموع مطالبات فرامیثاقی خود را به عنوان یک رویکرد جدید و همه شمول نسبت به کلیه اعضا اعمال نموده و زمینه برای شکل‌گیری عرف یا رویه موخر نسبت به میثاق را فراهم سازد. به عبارت دیگر این سازوکار به کمیته اجازه می‌دهد یک مطالبه جدید را تمام دولت‌ها به عمل آورده و از طریق مکانیسم پیگیری آن را به عنوان یک رویه بعدی یا عرف در سطح تمام اعضای میثاق توسعه دهد.

۵-۴. عملکرد کمیته حقوق بشر در توسعه مقررات فرامیثاقی

با توجه به مواردی سابق‌الذکر مرحله بعدی که در این تحقیق باید مورد بررسی قرار گیرد، ارزیابی عملکرد کمیته می‌باشد. به طور کلی مطالبات فرامیثاقی کمیته حقوق بشر را می‌توان ذیل دو دسته مطالبات حقوق بشری و مطالبات غیرحقوق بشری تفکیک نمود.

۵-۴-۱. مطالبات فرامیثاقی حقوق بشری کمیته

محدودیت صلاحیتی و ماهیت کمیته حقوق بشر ایجاب می‌کند تا هرگونه توسعه فرامیثاقی که در مطالبات و توصیه‌های کمیته به عمل می‌آید به نحوی با حقوق و آزادی‌های بشری در ارتباط باشد. کمیته نیز در عمل بخش قابل توجهی از مطالبات فرامیثاقی خود را به موضوعات حقوق بشری اختصاص داده است. این مطالبات به طور کلی شامل دو محور می‌باشند یکی مطالبات مرتبط با

حقوق سخت و دیگری مطالبات مرتبط با حقوق نرم.

۵-۴-۱. مطالبات فرامیثاقی در حوزه حقوق سخت

بررسی رویه کمیته حقوق بشر در ملاحظات استنتاجی این نهاد نشان می‌دهد کمیته علاوه بر ارایه توصیه‌هایی برای اجرای مفاد میثاق، مطالباتی را نیز از دولت‌ها به عمل می‌آورد که موضوع آن اسناد بین‌المللی الزام‌آوری غیر از میثاق می‌باشد. به طور کلی این جنبه از اقدامات کمیته حقوق بشر در دو قالب تقاضای اجرای اسناد الزام آور بین‌المللی دیگر و تقاضای تصویب آنها انجام می‌شود. ممنوعیت تبعیض موضوع ماده ۲۶ میثاق یکی از ابزارهایی است که کمیته برای این منظور از آن بهره می‌برد.

کمیته با این اعتقاد که ماده مذکور تنها شامل حقوق مدنی و سیاسی نبوده و شامل حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز می‌شود، از مقرر مذکور برای طرح مساله ضرورت بهره‌مندی از حقوق اقتصادی و اجتماعی توسط همه اشخاص ذیل میثاق حقوق مدنی و سیاسی بهره برده است. این نهاد حتی در مواردی پارا از این نیز فراتر نهاده و به طور مستقیم به حق دسترسی به آب ایمن و سالم برای جمعیت کشور عضو اشاره داشته است. (کمیته حقوق بشر، از جمله مشاهدات مربوط به پنجمین گزارش دوره‌ای ایالات متحده، ۲۰۲۳، ۱۰) امری به هر چند کمیته ذیل حق حیات بیان داشته ، اما آشکارا به عنوان یکی از حقوق نسل دوم طبقه بندی شده است.

مطالبه اجرای کلیه اسناد حقوق بشری بین‌المللی و منطقه‌ای که تصویب شده توسط کشور لسوتوو ادغام آنها در نظام داخلی و تضمین سازگاری کامل این قوانین با میثاق (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای لسوتوو، ۲۰۲۳، ۲) از جمله مواردی است که کمیته مطالباتی فراتر از میثاق را بیان می‌دارد. کمیته مبنای این مطالبه خود را نیز ماده ۲ میثاق قرار داده است. بنظر می‌رسد اقدام کمیته به وضوح توسعه موضوعی اختیارات خود می‌باشد؛ زیرا تنها مبنایی که می‌توان به لحاظ حقوقی برای این مطالبه در نظر گرفت ماده ۵ میثاق می‌باشد که مساله حداقلی بودن میثاق را بیان می‌دارد. لذا کمیته حقوق بشر باید مستندات مطالبات فرامیثاقی خود را بر مبنای ماده ۵ مستند نماید نه ماده ۲ که به صراحت دامنه تعهدات مبتنی بر احترام و تضمین دولت‌ها را به حقوق شناخته شده در میثاق حاضر محدود کرده است. اما راه توسعه این تعهدات در ماده ۵ میثاق پیش‌بینی شده است. این بدان معنی است که در واقع اقدام به مطالبات فرامیثاقی کمیته حقوق بشر، هنگامی که مستند به ماده ۲ انجام می‌شود، مبتنی بر این تفکر کمیته است که با اتخاذ رویکرد فرامیثاقی و تفسیر ماده ۲ به ورای حقوق مندرج در میثاق، اقدام به توسعه گستره موضوعی اختیارات خود نماید.

شاید بتوان یکی از بارزترین مصادیق چنین رویکردی را در ملاحظات استنتاجی این نهاد در رابطه با کشور اتیوپی مشاهده نمود که از این کشور می‌خواهد تا مکانیسم‌های ملی برای اجرای تعهدات معاهده‌ای و توصیه‌های مکانیسم‌های بین‌المللی و

توان در ملاحظات استنتاجی این نهاد در رابطه با کشور یونان مشاهده نمود. کمیته از این کشور می‌خواهد تا درخواست‌های گروه کاری برای رشوه-خواری در معاملات بازرگانی بین‌المللی سازمان توسعه و همکاری اقتصادی را که گزارش سال ۲۰۲۴ آماده، به طور کامل اجرا نماید. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی سومین گزارش دوره‌ای یونان، ۲۰۲۴، ۷) کمیته در این درخواست نه تنها از دایره معاهدات هسته‌ای حقوق بشر سازمان ملل فراتر رفته، بلکه اقدامات یک سازمان بین‌المللی دیگر را از کشور عضو میثاق مطالبه می‌کند.

از جمله دیگر اقداماتی که از سوی کمیته مشاهده می‌شود تقاضای تصویب اسناد حقوق بشری دیگر است. به عنوان مثال کمیته ذیل بررسی مساله شکنجه از کشور گینه بیسائو می‌خواهد با پروتکل الحاقی به کنوانسیون ضد شکنجه را تصویب نماید (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی درمورد گزارش اولیه گینه‌بیسائو، ۲۰۲۵، ۷)، همین رویکرد را می‌توان در رابطه با کشور پاکستان نیز مشاهده نمود (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای پاکستان، ۲۰۲۴، ۹). این اقدام هر چند می‌تواند به عنوان سازوکاری برای اجرای ماده ۷ میثاق در خصوص ممنوعیت شکنجه در نظر گرفته شود، رویکرد کمیته در درخواست بررسی تصویب کنوانسیون ضد شکنجه و پروتکل الحاقی آن از کشور زیمبابوه (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای زیمبابوه، ۲۰۲۵، ۷) به وضوح منعکس‌کننده رویکرد فرامیثاقی این نهاد می‌باشد. بررسی پیوستن به کنوانسیون وضعیت پناهندگان ۱۹۵۱ و پروتکل ۱۹۶۷ وضعیت پناهندگان از کشور مغولستان (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی

منطقه‌ای حقوق بشری ایجاد نماید. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای اتیوی، ۲۰۲۲، ۲) عبارت مکانیسم‌های بین‌المللی و منطقه-ای دامنه‌ای موسع را مدنظر قرار داده است که در واقع تمام نهادهای حقوق بشری را شامل می‌شود. یکی از جالب توجه ترین مواردی که می‌توان ملاحظات استنتاجی کمیته مشاهده کرد توصیه-های این نهاد به کشور اکوادور همراه با تصریح به درخواست‌های کمیته ضد شکنجه از این کشور مبتنی بر محو موانع قانونی و عملی نمی‌باشد. کمیته با تصریح بر عبارت «همانطور که توسط کمیته ضد شکنجه درخواست شده» و با ارجاع به گزارش هشتم این نهاد (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی هفتمین گزارش دوره‌ای اکوادور، ۲۰۲۴، ص ۷)، نشان می‌دهد که در مطالبات خود نه تنها محدود به میثاق نمی‌باشد، بلکه رویکرد دیگر نهادهای ناظر معاهده محور را نیز مدنظر قرار می‌دهد.

مطالبه ایجاد کمپین های آگاهی رسانی برای افزایش میزان دسترسی به واکسیناسیون و تضمین دسترسی به تمام قواعد مربوط به وضعیت اضطراری سلامت به تمام زبان‌ها از کشور قرقیزستان به واسطه شیوع کووید ۱۹ (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی سومین گزارش دوره‌ای قرقیزستان، ۲۰۲۲، ۵) و این حقیقت که کمیته مبنای نگرانی و توصیه‌های خود را نیز حق حیات قرار نداده بلکه مواد ۹، ۱۲، ۱۴، ۱۷ و ۲۱ میثاق معرفی شده است، به وضوح حاکی از تفسیر موسع از مواد مذکور به منظور پوشش یک حق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ذیل میثاق حقوق مدنی و سیاسی دارد. یکی از برجسته‌ترین مصادیق رویکرد مطالبات فرامیثاقی کمیته را می‌

۵-۴-۱-۲. مطالبات فرامیثاقی در حوزه حقوق نرم

لزوم توجه به استانداردهای بین‌المللی مرتبط از جمله مطالباتی است که در این چارچوب از سوی کمیته انجام می‌شود. مطالبه کمیته از کشور قزاقستان مبتنی بر تصویب قانون جامع ضد تبعیض که تبعیض را مطابق با استانداردهای بین‌المللی تعریف کند (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی سومین گزارش دوره‌ای قزاقستان، ۲۰۲۵، ۳)؛ اعتراض به عدم مطابقت قانون ملی در رابطه با شکنجه به عنوان جرم مستقل مطابق با مقررات میثاق و دیگر استانداردهای بین‌المللی توسط کشور لیتوانی و لزوم تعریف آن بر اساس ماده ۱ کنوانسیون ضد شکنجه (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی چهارمین گزارش دوره‌ای لیتوانی، ۲۰۲۵، ۵-۶)؛ تضمین عفو یا تخفیف مجازات در تمام موارد مطابق با استانداردهای بین‌المللی تضمین کننده شفافیت، قطعیت، توجه مقتضی و عینیت در رابطه با مجازات اعدام (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی چهارمین گزارش دوره‌ای یونان، ۲۰۲۵، ۶)، مطابقت سیستم دادگستری جوانان با میثاق و دیگر استانداردهای بین‌المللی (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی سومین گزارش دوره‌ای آلبانیا، ۲۰۲۵، ۷)، مطالبه آموزش استانداردهای حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی توسط نیروهای امنیتی و دفاعی به صورت سیستماتیک (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای بورکینافاسو، ۲۰۲۵، ۱۳) مصادیقی از مطالبات فرامیثاقی کمیته حقوق بشر می‌باشد که نمایان رویکرد کلی این نهاد نسبت به توسعه دامنه تعهدات دولت‌های عضو میثاق از

هفتمین گزارش دوره‌ای مغولستان، ۲۰۲۵، ۸) از جمله دیگر مصادیقی است که تایید کننده تمایل میثاق به توسعه فرامیثاقی تعهدات حقوق بشری دولت‌های عضو می‌باشد. موارد مذکور تنها برخی از مصادیق کمیته حقوق بشر می‌باشد که مبین تمایل توسعه فرامیثاقی حوزه فعالیت این نهاد می‌باشد.

به نظر می‌رسد، رویکرد کمیته در طرح این مطالبات فرامیثاقی، اگرچه در جهت تحقق جامع‌تر حقوق بشر و پر کردن خلاءهای حمایتی قابل درک است، اما از منظر حقوقی محل تأمل جدی است. این اقدامات، مرز بین «تفسیر پویا» و «توسعه صلاحیت فراتر از متن و قصد دول عضو» را مخدوش می‌سازد. تکیه بر موادی مانند ماده ۲ یا ۲۶ میثاق برای الزام دولت‌ها به اجرای تعهداتی کاملاً بیگانه از متن میثاق، می‌تواند به بی‌اعتمادی دول‌ها به سازوکارهای معاهده‌ای و تضعیف اصل رضایت به عنوان سنگ بنای حقوق معاهدات بین‌المللی بینجامد. راهکار قانونی‌تر و مشروع‌تر، ارجاع صریح به ماده ۵ میثاق (در مورد حداقلی بودن تعهدات) است که مسیر توسعه را از طریق الحاق به معاهدات جدید برای دول‌ها باز می‌گذارد، نه تحمیل تعهدات جدید از طریق تفسیر. بنابراین، گرایش فعلی کمیته اگرچه عملیاتی و نتیجه‌گرا به نظر می‌رسد، اما در درازمدت می‌تواند با چالش مشروعیت و اثربخشی مواجه شود، مگر آنکه دول‌های عضو از طریق رویه‌ی مستمر و صریح، با این توسعه صلاحیت ضمنی موافقت نمایند.

به اسناد خاص توجه دارد که در ادامه توضیح داده می‌شود.

این رویکرد کمیته در مواردی دقیق‌تر می‌شود. به این معنا که مصادیقی از اسنادی که عقیده دارد حاوی استانداردهای بین‌المللی هستند را بیان می‌دارد. از جمله کمیته از کشور بریتانیا می‌خواهد تا در رابطه با شرایط زندانیان تلاش‌های خود را برای تضمین اینکه شرایط آنها کاملاً مطابق با استانداردهای حقوق بشری بین‌المللی، شامل قواعد حداقل استاندارد ملل متحد برای رفتار با زندانیان (موسوم به قواعد نلسون ماندلا) باشد را تشدید نماید. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی هشتمین گزارش دوره‌ای بریتانیا و ایرلند شمالی، ۲۰۲۴، ۸) در یکی از دیگر ملاحظات استنتاجی، کمیته تضمین اینکه مأموران امنیتی و مجریان قانون بر اساس استانداردهای بین‌المللی از قبیل کد رفتاری برای مقامات مجری قانون و اصول بازبینی موثر برای تحقیقات و جمع‌آوری اطلاعات (اصول مندرز) را رعایت کنند از کشور ونزوئلا مطالبه می‌کند. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی پنجمین گزارش دوره‌ای جمهوری بولیواری ونزوئلا، ۲۰۲۳، ۶) کمیته در رابطه با کشور گرجستان نیز با همین مضمون اصل پایه برای استقلال قوه قضاییه را به عنوان یکی از مصادیق استانداردهای بین‌المللی مرتبط با میثاق بیان داشته و پیروی از آن را به موازات پیروی از میثاق توصیه می‌کند. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی پنجمین گزارش دوره‌ای گرجستان، ۲۰۲۲، ۸) مطالبه تضمین مطابقت تمام مقررات قانونی و قانونگذاری حاکم بر استفاده از سلاح کشور سومالی با راهنمای حقوق بشر ملل متحد برای سلاح‌های

طریق پیوند میان استانداردهای فرامیثاقی با حقوق مندرج در این سند می‌باشد. در همین راستا نیز مشاهده می‌شود که کمیته ضمن انتقاد از وضعیت خشونت علیه زنان و از جمله خشونت‌های خانگی در رابطه با کشور هلند، مواردی را به عنوان موجبات نگرانی بیان می‌دارد که از جمله آن‌ها عدم همخوانی کد کیفری هلند با استانداردهای بین‌المللی حقوق بشری، علیرغم تصویب کنوانسیون شورای اروپا برای پیشگیری و مقابله با خشونت علیه زنان و خشونت خانگی، است. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی پنجمین گزارش دوره‌ای هلند، ۲۰۱۹، ۷)

این موارد نشان می‌دهد کمیته تلاش دارد تا رویکردی را نهادینه کند که مبتنی بر آن میثاق در بستر یک کلیت موسع‌تر و جامع‌تر یعنی استانداردهای حقوق بشری بین‌المللی در نظر گرفته شود. کمیته حقوق بشر در این راهبرد، بدون آنکه مستقیم اشاره نماید، از مقررات مندرج در بند سوم ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۶۹ در شکل حداکثری آن بهره می‌گیرد. کمیته با این راهبرد تا حدودی از قالب یک نهاد مبتنی بر معاهده به سمت یک نهاد مبتنی بر منشور متمایل شده است. اما به واسطه محدود بودن حدود اختیارات خود، برای این امر نیز در نهایت کمیته مطالبات فرامیثاقی خود را بر یک یا چند مقررره مندرج در میثاق مبتنی می‌نماید. اما بررسی رویه کمیته نشان می‌دهد این رویکرد در تمام موارد و به شکل گسترده حاکم نمی‌باشد. بلکه عمدتاً کمیته در بهره‌گیری از رویکرد موسع حقوق بشری بر توجه

در قواعد حداقل استاندارد سازمان ملل متحد برای اقدامات غیر بازداشتی (قواعد توکیو) می‌باشد. کمیته این توصیه را در پاسخ به نگرانی خود در رابطه با دریافت گزارش‌های مبنی بر شرایط ناکافی تسهیلات بازداشت به‌ویژه دسترسی محدود به مراقب پزشکی، نظافت ضعیف، نور ناکافی، تهویه نامناسب و ازدحام جمعیت و همین‌طور شمار بالای بازداشت‌های قبل از محاکمه در این کشور بیان داشته است. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی پنجمین گزارش دوره‌ای ترینیداد و توباگو، ۲۰۲۳، ۸) کمیته در این توصیه صراحتاً مقررات مندرج در قواعد توکیو را به عنوان ابزاری برای اجرای تعهدات مندرج در میثاق بیان داشته است.

ایجاد پیوند میان بخشی از قواعد غیر الزام‌آور با تعهدات میثاق برای تبیین محتوای تعهدات دولت‌های عضو و ملاحظات برای چگونگی اجرای این تعهدات در رویه کمیته رویکردی را نهادینه می‌کند که بر پایه آن تعهدات مندرج در میثاق باید با در نظر گرفتن حقوق نرم به عنوان مکمل آن اجرا شود. این امر در عین حال که افق جدیدی را از تفسیر تعهدات میثاق ارایه می‌دهد، در صورت پیروی ناشی از مکانیسم پیگیری کمیته، زمینه توسعه حقوق بین‌الملل بشر را در چارچوبی جدید فراهم می‌سازد. اقدامات دولت‌ها بر این اساس می‌تواند گستره مکملی را در رابطه با هر یک از حق‌های شناخته شده در میثاق در قالب رویه بعدی یا عرف بین‌المللی ایجاد نماید. امری که بنظر می‌رسد کمیته در پس مطالبات تدریجاً توسعه یابنده خود دنبال می‌کند.

کمتر کشنده در اجرای قانون و اصول پایه توسل به زور و اسحله توسط مقامات مجری قانون مصداق دیگری از پیروی از همین رویکرد است. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی اولین گزارش دوره‌ای سومالی، ۲۰۲۴، ۶) مشابه همین رویکرد در رابطه با چهارمین گزارش دوره‌ای کشور ایران نیز اتخاذ شده است. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی چهارمین گزارش دوره‌ای جمهوری اسلامی ایران، ۲۰۲۳، ۶) در هر دو مورد مواد مورد استناد کمیته شامل ماده ۶ در خصوص حق حیات و ماده ۷ در مورد ممنوعیت شکنجه و رفتارهای غیر انسانی بوده است. از دیگر موارد قابل مشاهده می‌توان به گزارش کمیته در رابطه با کشور ایران اشاره نمود. کمیته ضمن ابزار نگرانی در رابطه شیوه انتساب برخی مقامات قضایی و استخدام قضات از ایران می‌خواهد تا «تضمین نماید که انتساب دادستان‌ها و اجرای وظایف آنها از راهنمای نقش دادستان‌ها پیروی نماید». (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی چهارمین گزارش دوره‌ای جمهوری اسلامی ایران، ۲۰۲۳، ۱۰)

توسل به راهنمای مذکور در رابطه با کشور جمهوری کره با این رویکرد انجام شده است که راهنمای نقش دادستان به عنوان یکی از اسناد مبین استانداردهای بین‌المللی حقوق بشری قلمداد شده است. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی پنجمین گزارش دوره‌ای جمهوری کره، ۲۰۲۳، ۱۱) از دیگر مواردی که می‌توان به آن اشاره کرد تقاضای کمیته از کشور ترینیداد و توباگو برای ادامه تلاش‌های خود برای کاهش جمعیت در بازداشت از طریق اتخاذ گام‌های عملی برای کاهش تاخیر در سیستم قضایی از طریق اعمال گسترده‌تر اقدامات غیر بازداشتی به عنوان جایگزین حبس آنگونه که

۵-۴-۲. مطالبات غیر حقوق بشری کمیته حقوق بشر

هر چند انتظار می‌رود کمیته مطالبات و توجه خود را بر موضوعاتی با ماهیت حقوق بشری متمرکز کند، اما عملکرد این نهاد نشان می‌دهد کمیته دیدگاهی را در پیش گرفته است که علاوه بر حق‌ها و آزادی‌های بشری، موضوعات دیگری که به نحوی به حقوق بشر ارتباط پیدا می‌کنند را نیز مورد توجه قرار داده است. از جمله کمیته در عین حال که تصویب استراتژی ملی برای مبارزه با فساد توسط گینه بیسائو را ذیل اقدامات مثبت این کشور مورد اشاره قرار می‌دهد، نسبت به فقدان حمایت از معترضین ضد فساد و عدم وجود اطلاعات در رابطه با تحقیق، تعقیب و محکومیت و مجازات برای فساد اظهار تاسف می‌کند. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی اولین گزارش دوره‌ای گینه بیسائو، ۲۰۲۵، ۹) علاوه بر توسعه مطالبات به موضوعات فرامیثاقی، کمیته در این موارد نیز از رویکرد مطابقت با استانداردهای بین‌المللی استفاده نموده است. از جمله تسریع در تصویب قانون اختصاصی برای حمایت از افشاگران که کاملاً با استانداردهای بین‌المللی مطابقت داشته باشد (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای مونتنگرو، ۲۰۲۵، ۳) را ذیل اقدامات مبارزه با فساد از کشور مونتنگرو مطالبه می‌کند.

تغییر اقلیم از دیگر موضوعاتی است که هر چند خود دارای یک رژیم حقوقی خاص است، مطالبه الزامات حقوقی آن در رویه کمیته حقوق بشر قابل مشاهده است. از جمله این نهاد ذیل موارد مربوط به حق حیات، در خصوص ایالات متحده آمریکا بیان

می‌دارد: «کمیته نسبت به فقدان اطلاعات خاص در مورد اقدامات اتخاذ شده برای در پیش گرفتن یک روش احتیاطی به منظور حمایت از اشخاص در مقابل آثار منفی تغییر اقلیم و فجایع طبیعی، همچون سیل‌های سنگین، آتش سوزی جنگل‌ها و گرمای فوق العاده که این کشور در سال‌های اخیر تجربه کرده است، اظهار تاسف می‌کند. کمیته همینطور علیرغم توجه به تلاش‌های این کشور برای تضمین دسترسی به آب تمیز، ایمن و قابل آشامیدن توسط مردم ولی همچنان نگران بحران آب رخ داده در این کشور شامل نشت سطوح بالایی از سرب در سیستم‌های آبی و شیوع بیماری لژیونر در فلینت، میشیگان، می‌باشد که تأثیر نامتناسبی بر افراد آفریقایی تبار و اعضای جمعیت‌های بومی دارند. لذا از این کشور می‌خواهد تا در راستای تسریع‌عام شماره ۳۶ کمیته تلاش‌های خود را برای پیشگیری و تقلیل آثار تغییر اقلیم و تخریب محیط زیست از جمله به وسیله تقویت چارچوب قانونی خود و اتخاذ اقدام مناسب برای تصویب روش‌های احتیاطی برای حمایت از مردم در مقابل آثار منفی تغییر اقلیم و فجایع طبیعی، تشدید نماید. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی پنجمین گزارش دوره‌ای ایالات متحده آمریکا، ۲۰۲۳، ۱۰) در جای دیگر از کشور آلمان می‌خواهد «تلاش‌های خود را برای تقویت یک چهارچوب قانونی برای تغییر اقلیمی که شامل اتخاذ گام‌های ضروری برای اجرای یافته‌های دیوان قانون اساسی فدرال این کشور می‌باشد را تداوم بخشیده و آن را تشدید نماید. همینطور اقدامات کافی برای ایجاد مکانیسم‌های تضمین ... اتخاذ روش‌های احتیاطی برای حمایت از مردم در مقابل آثار منفی تغییر اقلیم و فجایع طبیعی اتخاذ

نماید. (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی هفتمین گزارش دوره‌ای آلمان، ۲۰۲۱، ۶)

این موارد تنها نمونه‌هایی از رویکرد کمیته حقوق بشر برای توجه به رژیم‌های حقوقی بین‌المللی دیگر می‌باشد. مصادیق دیگری از آن را می‌توان در رابطه با جرایم سازمان‌یافته بین‌المللی از کشور ژاپن (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی هفتمین گزارش دوره‌ای ژاپن، ۲۰۲۲، ۵) و همینطور مطالباتی در حوزه حقوق محیط زیست از جمله ایجاد یک تا یک مکانیسم نظارت قانونی برای نظارت موثر بر اقدامات استخراجی و هر اقدام دیگری که منجر به تولید زباله‌های سمی می‌شود از معدن طلای لگا دمبی به منظور حمایت از این زمین‌ها در مقابل آلودگی و تخریب و پیشگیری از آثار جدی آن بر حقوق بومیان (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی دومین گزارش دوره‌ای اتیوپی، ۲۰۲۲، ۱۳) از کشور اتیوپی؛ تضمین مطابقت مجوزهای دولتی اعطایی برای بهره‌برداری از منابع طبیعی و پروژه‌های معدنی شامل معدن طلای آمولسار، با قوانین ملی و انجام ارزیابی کافی از آثار زیست محیطی آن به شیوه ای سیستماتیک و شفاف (کمیته حقوق بشر، ملاحظات پایانی سومین هفتمین گزارش دوره‌ای ارمنستان، ۲۰۲۱، ۳) از کشور ارمنستان؛ از دیگر مصادیق توسعه مطالبات فرارژیمی کمیته می‌باشد.

به نظر می‌رسد، این گسترش موضوعی به حوزه فساد، تغییر اقلیم و محیط زیست، اگرچه با توجیه ارتباط غیرمستقیم با حقوق بشر (مانند حق حیات، سلامت و برابری) انجام می‌شود، در تحلیل نهایی، نشان‌دهنده یک تغییر پارادایم اساسی در درک و مأموریت کمیته است. کمیته به تدریج از نقش یک

«ناظر معاهده‌ای صرف» به سوی یک «نهاد ترویج حکمرانی خوب مبتنی بر حقوق بشر» حرکت می‌کند. در این پارادایم جدید، رعایت حقوق میثاق نه فقط در عملکرد مستقیم نهادهای دولت، که در چارچوب کلی سیاست‌ها و نظام‌های حکمرانی (از مالی و اقتصادی تا زیست‌محیطی) جستجو می‌شود. این رویکرد، هرچند از منظر حمایت همه‌جانبه از حقوق انسان‌ها نویدبخش است، اما با دو چالش بزرگ نظری روبروست: نخست، خطر گسترش افراطی و بی‌حدومرز صلاحیت تا جایی که هر موضوع حکومتی به نحوی به حقوق ربط داده شود و تمایز نهادهای تخصصی بین‌المللی مخدوش گردد. دوم، کمرنگ‌تر شدن وصف حقوقی و دقیق تعهدات و جایگزینی آن با معیارهای کیفی و سیاستی کلی (مانند «حکمرانی خوب») که ارزیابی انطباق با آن‌ها دشوار و کمابیش ذهنی است. بنابراین، اگرچه این جهت‌گیری را می‌توان پاسخی ضروری به پیچیدگی جهان معاصر دانست، موفقیت و مقبولیت آن در گرو این است که کمیته بتواند معیارهای عینی و روشنی برای «ارتباط کافی با حقوق میثاق» تعریف کند تا از ورود به حیطه‌های صرفاً سیاسی یا کارشناسی سایر نهادها پرهیز نماید. بدون چنین چارچوب روشنی، این توسعه صلاحیت ممکن است با مقاومت دول عضو و کاهش اقتدار تخصصی کمیته مواجه شود.

۶. نتیجه

هرچند دولت‌ها مهمترین نقض را در شکل‌گیری قواعد بین‌المللی دارند، اما امر را نباید به معنای نادیده گرفتن نقش دیگر بازیگران بین‌المللی تلقی نمود. بررسی رویه کمیته حقوق بشر نشان می‌دهد

سیاسی را ترسیم می‌نماید و بنابراین کمیته حقوق بشر می‌تواند در چارچوب وظایف تعیین شده برای این نهاد اقدامی ابتکاری برای توسعه حقوق بین‌الملل را به منصفه ظهور رساند. رویکردی که در گذر زمان تفاسیری جدید از آنچه میثاق از دولت‌ها طلب می‌کند را به نمایش می‌گذارد.

۷. سهم نویسندگان

نگارش متن توسط نویسندگان و نظارت علمی و اصلاحات نهایی توسط نویسنده مسئول صورت گرفت.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- Anghie, Antony. *Research Handbook on Third World Approaches to International Law (TWAAIL)*. Hague: Edward Elgar, 2025.
- Daniel, Ravindran. *Human Rights in Theory and Practice: An Overview of Concepts and Treaties*. Hague: SAGE Publications, 2022.
- Douhan, Alena F. *Sanctions, Business and Human Rights*. London: Clarity Press, 2025.
- Elbahtimy, Mona. *The Right to Protection from Incitement to Hatred*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- European Court of Human Rights. (2014, April 3). *Case of Amorim Giestas and Jesus Costa Bordalo v. Portugal*

این نهاد مبتنی بر معاهده که وظیفه پیش‌بینی شده برای آن محدود به نظارت بر اجرای تعهدات مندرج در میثاق حقوق مدنی و سیاسی است، با بهره‌گیری از ظرفیت‌هایی که میثاق و حقوق بین‌الملل برای این نهاد فراهم می‌کنند و همینطور استفاده از سازوکارهایی که برای انجام وظایف آن پیش‌بینی شده است؛ می‌تواند در توسعه حقوق بین‌الملل نقش‌آفرینی کند. هر چند کمیته حقوق بشر صلاحیت خلق قواعد حقوقی را ندارد، اما هم اقدامات این نهاد به صورت مستقیم و هم تاثیر اقدامات آن به طور غیر مستقیم و از طریق جهت-دهی‌های فرامیثاقی به عملکرد دولت‌های عضو، از رهگذر مطالبات فرامیثاقی و پیگیری این مطالبات می‌تواند بستری برای توسعه حقوق بین‌الملل را فراهم سازد.

فارغ از اینکه دیدگاه‌های منعکس شده در اسناد کمیته می‌تواند همراه با دیگر اسناد بین‌المللی مرتبط، سهمی در شکل‌گیری حقوق نرم بین‌المللی ایفا نماید، مطالبات این نهاد نیز در مواردی که پارا از حدود و ثغور هسته‌ای تعهدات مندرج در میثاق فراتر می‌گذارد، می‌تواند از طریق دولت‌های عضو منجر به شکل‌گیری حقوق بین‌الملل مکملی برای محتوای معاهده ای میثاق شود. در واقع کمیته مسیری را در راستای اجرای قواعد مندرج در میثاق پیش روی دولت‌ها ترسیم نموده و این مسیر را مطالبه می‌کند که نتیجه آن می‌تواند استقرار رفتای در دولت‌های عضو باشد که این رفتار چه تحت عنوان شکل‌گیری حقوق عرفی مکمل و یا اصلاح ضمنی میثاق به واسطه رویه بعدی صورت توسعه یافته تری از الزامات ناشی از تعهدات مدنی و

(Implementation at the national level)
[Replaced by General Comment No. 31].

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2015, March 17). J.A. v. Argentina (Communication No. 2908/2016).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2019, August 22). Concluding observations on the fifth periodic report of the Netherlands (UN Doc. CCPR/C/NLD/CO/5, para. 32, p. 7).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2021, November 25). Concluding observations on the third periodic report of Armenia (UN Doc. CCPR/C/ARM/CO/3, para. 8(d), p. 3).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2021, November 30). Concluding observations on the seventh periodic report of Germany (UN Doc. CCPR/C/DEU/CO/7, para. 24, p. 6).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2022, December 7). Concluding observations on the second periodic report of Ethiopia (UN Doc. CCPR/C/ETH/CO/2, para. 6(a), p. 2).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2022, December 9). Concluding observations on the third periodic report of Kyrgyzstan (UN Doc. CCPR/C/KGZ/CO/3, para. 19, p. 5).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2022, November 30). Concluding observations on the seventh periodic report of Japan

(Application No. 37840/10, para. 62).

<https://hudoc.echr.coe.int>

- European Court of Human Rights. (2019, February 12). Case of Pais Pires de Lima v. Portugal (Application No. 70465/12, para. 65).

<https://hudoc.echr.coe.int>

- European Court of Human Rights. (2024, March 19). Case of Almeida Arroja v. Portugal (Application No. 47238/19, para. 92).

<https://hudoc.echr.coe.int>

- European Court of Human Rights. (2024, March 19). Case of B.T. v. Russia (Application No. 15284/19, para. 44).

<https://hudoc.echr.coe.int>

- European Court of Human Rights. (2024, March 21). Case of Sieć Obywatelska Watchdog Polska v. Poland (Application No. 10103/20, para. 76).

<https://hudoc.echr.coe.int>

- European Court of Human Rights. (2024, March 5). Case of Leka v. Albania (Application No. 60569/09, para. 93).

<https://hudoc.echr.coe.int>

- Heyns, Christof. *The Impact of the United Nations Human Rights Treaties on the Domestic Level*. London: Brill, 2021.

- Ho, Jean. *New Property in International Law*. Oxford: OUP, 2024.

- Human Rights Committee. (1981, July 27). General Comment No. 1: Reporting obligation [Replaced by General Comment No. 30].

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (1981, July 29). General comment No. 3: Article 2

on the second periodic report of Lesotho (UN Doc. CCPR/C/LSO/CO/2, paras. 5–6, p. 2). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2024, December 2). Concluding observations on the second periodic report of Pakistan (UN Doc. CCPR/C/PAK/CO/2, para. 31(e), p. 9). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2024, December 4). Concluding observations on the seventh periodic report of Ecuador (UN Doc. CCPR/C/ECU/CO/7, para. 26, p. 7). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2024, March 28). Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol concerning communication No. 2908/2016 (J.A. v. Argentina) (UN Doc. CCPR/C/140/D/2908/2016).

<https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2024, May 3). Concluding observations on the eighth periodic report of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (UN Doc. CCPR/C/GBR/CO/8, para. 35, p. 8). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2024, May 6). Concluding observations on the initial report of Somalia (UN Doc. CCPR/C/SOM/CO/1, para. 24(a), p. 6). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2024, November 28). Concluding observations on the third periodic report of Greece (UN Doc. CCPR/C/GRC/CO/3, para. 9, p. 3). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, April 24). Concluding observations on the second periodic report of Burkina Faso

(UN Doc. CCPR/C/JPN/CO/7, para. 17, p. 5). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2022, September 13). Concluding observations on the fifth periodic report of Georgia (UN Doc. CCPR/C/GEO/CO/5, para. 38(a), p. 8). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2023, December 1). Concluding observations on the fifth periodic report of Trinidad and Tobago (UN Doc. CCPR/C/TTO/CO/5, paras. 31 and 32(a), p. 8). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2023, December 7). Concluding observations on the fifth periodic report of the USA (UN Doc. CCPR/C/USA/CO/5, para. 39, p. 10). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2023, November 23). Concluding observations on the fourth periodic report of the Islamic Republic of Iran (UN Doc. CCPR/C/IRN/CO/4, para. 26(a), p. 6). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2023, November 24). Concluding observations on the fifth periodic report of the Republic of Korea (UN Doc. CCPR/C/KOR/CO/5, para. 48, p. 11). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2023, November 28). Concluding observations on the fifth periodic report of the Bolivarian Republic of Venezuela (UN Doc. CCPR/C/VEN/CO/5, para. 26(d), p. 6).

<https://undocs.org/CCPR/C/VEN/CO/5>

- Human Rights Committee. (2023, September 6). Concluding observations

second periodic report of Montenegro (UN Doc. CCPR/C/MNE/CO/2, para. 9(e), p. 3). <https://www.ohchr.org>

- Korkea-aho, Emilia. Research Handbook on Soft Law. London: Edward Elgar, 2023.

- Mikuli, Piotr. Accountability of Judicial Power: Theoretical and Comparative Perspectives. Hague: Taylor & Francis, 2025.

- Young, Kirsten. The Law and Process of the U.N. Human Rights Committee. London: Brill, 2021.

(UN Doc. CCPR/C/BFA/CO/2, para. 9(c), p. 13). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, April 30). Concluding observations on the third periodic report of Albania (UN Doc. CCPR/C/ALB/CO/3, para. 26, p. 7). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, July 18). Concluding observations on the initial report of Guinea-Bissau (UN Doc. CCPR/C/GNB/CO/1, para. 22, p. 7). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, July 18). Concluding observations on the third periodic report of Kazakhstan (UN Doc. CCPR/C/KAZ/CO/3, para. 12, p. 3). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, July 18). Concluding observations on the fourth periodic report of Latvia (UN Doc. CCPR/C/LVA/CO/4, paras. 25–26, pp. 5–6). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, July 18). Concluding observations on the fourth periodic report of Viet Nam (UN Doc. CCPR/C/VNM/CO/4, para. 23(b), p. 6). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, May 6). Concluding observations on the second periodic report of Zimbabwe (UN Doc. CCPR/C/ZWE/CO/2, para. 26(d), p. 7). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, May 6). Concluding observations on the seventh periodic report of Mongolia (UN Doc. CCPR/C/MNG/CO/7, para. 33, p. 8). <https://www.ohchr.org>

- Human Rights Committee. (2025, May 7). Concluding observations on the